

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: *Palóczy Edgár*
Cím: *Az első Nemzeti iskola Pesten
(Egy pesti utca történetéből.)*
Forrás: *Nemzeti Ujság.*

Ujs.
(Hely)

1931. II. 15.
(Idő)

(Köt. v. füz.) (C)

Osztályozás

Tárgy *372.22*

Hely

Idő

Személy

"17/18"

ish

'Az első Nemzeti Iskola Pesten

(Egy pesti utca történetéből)

írta: *Palóczy Edgár*

1913 nyarán, egy évvel a világháború kitörése előtt, Budapest hadat üzent a régi Pest egyik utolsó jellegzetes épületének, *Glöckelsberg* generális hajdan való palotájának: a piaristák Városház-téri épületének. Elfelejtett első gazdája: glöckelsbergi *Dietrich János Henrik* 1669-ben mint közkatoná kezdte meg pályafutását egy császári lovasezredben. Végigverekedte a török, francia, kuruc háborukat, látta *Teleki Mihályt*, Erdély mindenható kancellárját életéért remegni, hallgatta *Caraffa* szerencsétlen áldozatainak halálhörgését az eperjesi vérpádon, összemérte kardját *Vak Bottyánnal* s mikor elült a harcok zaja, békés pesti polgár lett a vitéz generálisból és 1697-ben belekezdett annak a csinos palotának az építkezésébe, amely a régi Belvárosnak egyik legérdekesebb építészeti alkotása volt napjainkig. Saroktornyaik stukkódíszítéseiben ott voltak még nemrég nagy idők tropheái és a félholdas, lófarkos török zászlókkal játszódozó puttók kedves alakjai...

Ennek a régi palotának lebontásával vette kezdetét a piarista telek régi épületeinek elköltözése. Utolsó részét, a Piarista-utcai (Kötő-utca) *Nemzeti Iskola* egykori épületét most ősszel bontották le.

Erről a *Nemzeti iskoláról* óhajtok itt egyet-

mást elmondani. Nem mintha a Belváros egy építészeti remekművel lett volna lebontásával szegényebb, hanem azért, mivel ez volt egyike azon kevés, még fennmaradt középületeinknek, amelyhez *Mária Terézia* alkotásainak, *II. József* reformjainak és a XIX. század hajnalhasadásának emlékei fűződtek.

A mai budapesti polgár bizony már nem tudta, hogy micsoda évtizedes harcokba került ennek az ódon, stílustalan épületnek a felépítése. Látott ugyan, ha nagyon szemügyre vette, az ugynevezett főkapuja felett, a Kötő-utcában valamilyen vörösmárványtáblát, elmosódott felírás nyomaival, de mindez nem érdekelte. Még csak sejtelve sem volt róla, hogy *II. József, József nádor*, helytartótanács, városi magisztrátus mind, mind ezen az épületen törték fejüket hosszú időn át...

1777-ben *Mária Terézia* kiadta tanügyünk *magna charta*-ját: a híres *Ratio educationis*-t. Ennek szellemében születtek meg országsszerte a főlelmi tanodák: a *nemzeti iskolák*. Az 1777-1778. tanévben Pesten is megkezdette működését ez az új iskolafaj. Hajlék dolgában azonban évtizeden át valóságos kálváriajárás volt az élete. Eleinte ott szorongott az Eskü-téri híd építésekor eltűnt *Hal-piacon*, egy régi, ódon, dűledező házban. Árvizkor

pinői megteltek vízzel, tanítóit sorba letépték a tüdővész a szülők pedig nem győztek a rozoga iskola miatt eleget panaszkodni, peticionálni és lamentálni. Bizony nem volt valami irigylésreméltó sorsa e napokban a pesti magisztrátusnak. *II. József* reformjai mint valami sohasem látott rendeletfergeteg, zuhogtak a tisztviselők nyakába. Azt se tudták, mihez kezdjenek előbb, de a rendeletek, újítások azért egymást érték. Ilyen atmoszférában kellett a *Nemzeti iskolának* új hajlékot keresni...

A főszempont a magisztrátus részéről természetesen az volt, hogy az új megoldás lehetőleg kevés anyagi megterheléssel járjon. Volt nemes Pest városának akkoriban egy városi kórháza, amelyről azt tartotta a néphit, hogy valahogy még csak elvánszoroghat oda valamilyen szerencsétlen beteg, akinek már nincs senkije, de elevenen onnan ugyan ki nem kerülhet senki. Ennek a néphitnek komoly alapja volt s emberöltőkre beoltotta az emberkebe a kórházról való iszonyatot.

Michael Doctor Haffner „der königlichen Freystadt Pesth geschwornen Leibarzt“ 1793-ban kiadott röpiratában, amelyben a Rochus-kórház megépítését sürgette, ijesztő képet fest erről a régi pesti ispotályról. Pest város tudós orvosa a város kórházát „*Mördergrube*“-nak nevezi, ahol csupasz földön, bilincsekben fekszenek a rendőrség betegei, szalmán a szegények s boldog, aki *ágyhoz* juthat. Hihetetlen piszok, sötétség jellemző az ódon épületet. Gyertyavilágnál kellett benne az életveszélyes operációkat elvégezni. Ezt az épületet akarták takarékosági szempontokból *Nemzeti iskolává* átalakítani. Szerencsére e hajmeresztő tervből nem lett semmi. Majd egy új terv az volt, hogy a pesti főtemplom és a Duna közé építik az új iskolát. 1784-ben *II. József*, a kalapos király, Pesten jártában maga is szemügyre vette a kérdéses telket. Egy részét akkor még a plébániatemplom körüli temető foglalta el. *Gróf Niczky Kris-*

Székesfővárosi háziyomda 1927 - 1895

tófnöz intézett levelében *II. József* azt kívánta, hogy vegyék fontolóra, vajjon nem lehetne-e az elemi iskolák számára a piarista épület egy részét lefoglalni, mert így fölöslegessé válhatnék a kórház átalakítása. A helytartó tanács erre helyszíni szemlét rendelt el. Ez megállapította, hogy az egész épület elfoglalt és a kérdés csak új építkezéssel oldható meg. Közben a Pestre áthelyezett egyetem flozófiai kara is ideiglenesen a piarista épületben tartotta előadásait. A város pedig, mivel nyomasztó adósságok terhelték és *II. József* reformjainak hosszú éltüségében nem hitt, egyre halogatta az új iskolaépület megépítését. Hat év ismét örökös huzavonában telt el s 1792-ben ismét a kórházi telek eszméjét vetették felszínre, de most már teljesen új épületet akartak ott a *Nemzeti iskolának* emeltetni. 1798-ban a franciskánusok és szerviták telke is szóba került. A kérdés pedig egyre sürgősebb lett, mert mint *Friedreich Endre dr.* „*A budapesti piaristatelek története*“ című művében említi: „Az iskola annyira szűk volt, hogy a tanulók egy jórésze állva, vagy a földön kuporogva hallgatta az előadást; beázott, a második osztály terme be is dült“.

Az 1799. évi árvíz annyira megrongálta a Hal-téri iskolát, hogy abban a tartózkodás életveszélyessé vált s így átmenetileg áthelyezték az egykori központi szeminárium épületébe. Az új *Nemzeti Iskola* építkezése végre 1801 tavaszán kezdetét vette a tetemes költséggel akkor restaurált pesti főtemplom és a Dunapart között *Sambelli János* pesti építész tetszetős 1799. évi terve szerint. De épen csak az alapozási munkálatoknál készülhettek el, amikor felzúgott a jobbízésűk tiltakozása, mivel sehogy sem akartak belenyugdni abba, hogy az újjáalakított plébániatemplomot a Duna felől az új épület eltakarja.

József nádorban és a *Szépészeti Bizottmányban* hatalmas segítőtársakra akadtak az elégedetlenkedők. Abba is hagyták az építkezést a templom és a Duna között és megkezdték a *Nemzeti iskola* felépítését a *Kötő-utcai* telken, amelyet akkor jó pesti magyarsággal *Stricker-gasse*-nak neveztek. *Sambelli* János szép tervét sutba dobták, mivel megjelent a konkurrencia *Kaszalik* Fidél építómester alakjában, aki 15.000 forintnyi költséggel vállalkozott az új iskola felépítésére, míg *Sambelli* éppen a duplájával kalkulált. 1803 őszén elkészült az új iskola. Mindennek, csak iskolának nem kellett a benyomását. Beosztása szűk és egészségtelen volt, külsejében az izlésnek, csinnak még csak halvány nyoma sem volt felfedezhető. Mit törődött ezzel *Kaszalik* Fidél — a fődolog az volt, hogy a *Kaszalik-vagyon* elindult pénzhalmozó útjára. Egy félszázad multával, a gellérthegy-i citadella felépítésével soha sem sejtett összegre szaporodott fel.

Maga a sok vajudáson átment iskola nem sok vizet zavart ezután új otthonában, amelyben a mult század 80-as évéig maradt. Ekkor már *Pesti főelemi iskola* volt a neve, egyeduralmát a többi elemi iskola fölött azonban már elvesztette volt.

Amikor néhány nap előtt a régi Belváros egyik utolsó veteránjának: a *Péterfy* curiának falába emléktáblát helyezett el a *Kriszt*-család és felavatta művészi várostörténeti freskókkal ékes átalakított helyiségeit, a százéves jubileumot ünneplő *Buda városához* címzett vendéglőjének, sokan már hiába keresték a *Nemzeti iskola* régi épületét. A régi ház eltűnt és árván hagyta új környezetében a Belváros utolsó barokk-palotáját: a *Péterfy*- vagy a mint közkeletűbb: a *Grabovszky*-házat